

Zuzana ČEVELOVÁ – Jana STRÁNÍKOVÁ

Přítel příteli, bratr bratru, muž muži. Jan, František, Josef a Alois Vojtěch Šemberovi ve své vzájemné korespondenci

V první polovině 19. století byl dopis důležitým prostředkem mezilidské komunikace. Vzhledem k úrovni tehdejší dopravy, která stále neumožňovala snadné a rychlé cestování, byla možnost osobního kontaktu mnohem menší. Odejít kvůli práci či vzdělání do několik desítek kilometrů vzdálené lokality, znamenalo několikaměsíční, několikaleté, případně i trvalé odloučení. Jedinou možností, jak zůstat i na dálku v kontaktu, byla korespondence posílaná v té době i přes četná opatření stále spíše po formanech, kupcích, židech, studentech, hokynářkách a jiných cestujících osobách než prostřednictvím pošty.¹

Díky zavedení povinné školní docházky se schopnost psát pozvolna šířila ve všech vrstvách společnosti² a postupně zasahovala i tradičně handicapované nejnižší vrstvy. Později měla škola dětem dát nejenom mechanickou schopnost psát, ale měla je naučit i vytvářet text. Zákon o obecném školství přijatý v roce 1805 již počítal s tím, že se žáci triviální, normální a hlavní školy budou cvičit i ve slohu.³ Byly také vydávány příručky k psaní dopisů, zčásti jako překlady a zčásti jako původní díla. Některé z nich napsali pro potřeby vyučování učitelé triviálních škol.⁴ Rostoucí regionální mobilita nutila korespondovat stále širší okruh osob, mobilita sociální navíc přispívala ke kultivaci českého písemného projevu v dopisech.

¹ Srov. Jan HÁJEK – Miroslav KRIEGER, *Merkantilismus a vývoj poštovní organizace v Čechách*, in: Sborník Poštovního muzea 1987, s. 58–75; Miloslav MARTÍNEK, *Poštovní zákony z roku 1837 a 1946*, in: Sborník Poštovního muzea 1978, s. 74–91; Pavel ČTVRTNÍK a kol., *Dějiny pošty v českých zemích*, Praha 2000, s. 70–71; Pavel ČTVRTNÍK – Jan GALUŠKA – Patricia TOŠNEROVÁ, *Poštovníctví v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*, Liberec 2008, s. 36–59.

² Při sčítání v roce 1890 byla v Čechách generační gramotnost osob narozených v letech 1800–1809 68,76 %, u osob narozených 1810–1819 čítala 75,04 % a u osob narozených 1820–1829 81,84 %.
– Viz Michail Nikolajevič KUZMIN, *Vývoj školství a vzdělání v Československu*, Praha 1981, s. 71.

³ Jan ŠAFRÁNEK, *Vývoj soustavy obecného školství v Království českém od roku 1769–1895. Příspěvek k dějinám českého vyučování*, Praha 1897, s. 47.

⁴ Oldřich Klička, ředitel hlavní školy v Mladé Boleslavi (?–1816) vydal v roce 1815 publikaci *Krátké uvedení k vyhotovení psaní a jiných písemností*. Předlohou byl německý spis anonymního autora (*Anleitung zu schriftlichen Aufsätzen über Gegenstände des bürgerlichen Lebens für Stadt- und*

Pro většinu pisatelů byl dopis pouhým prostředkem komunikace a hlavním účelem jeho vzniku byla potřeba sdělit určitou informaci. Ve vyšších vrstvách představovala korespondence ale také prostor k třibení kultivovaného písemného vyjadřování.⁵ Dopisy dcer, které byly ve vzdělávacím ústavu, dopisy synů studujících v Praze či Vídni a stejně tak i dopisy jiných členů rodiny posílané domů byly při vhodných příležitostech předčítány celé rodině či přátelům.⁶ Obsah dopisu byl v těchto vrstvách stejně důležitý jako forma a stylizace, jíž pisatel či pisatelka prokazovali svou kulturní úroveň. Vzájemný vztah pisatele a adresáta pak také určoval výběr vyjadřovacích prostředků a témata, kterým se jejich vzájemná korespondence věnovala.⁷ Dopisy psané osobami, jež byly svědky zajímavých událostí nebo činů, plnily funkci šířitele zpráv, proto nebyly určeny pouze adresátovi, ale byly čteny na veřejnosti nebo půjčovány dál.⁸ Teprve po rozšíření novin a časopisů, které tuto funkci převzaly, se osobní korespondence stala písemností soukromého rázu.

Korespondence bratrů Šemberových uložená v Regionálním muzeu ve Vysokém Mýtě⁹ a dopisy Aloise Vojtěcha Šembery přátelům a kolegům, které jsou roztroušené i v jiných fondech,¹⁰ jsou zajímavým pramenem k dějinám každodennosti 19. století. Protože se jedná o písemnost osobního rázu, umožňuje nahlédnout do soukromé sféry a zkoumat vzájemné vztahy bratrů, jejich chování v rodině a do-

Landschullehrer und für Schüller der Haupt- und Normalschulen, Wien s. d.), na který však Klička přímo neodkazoval. O osm let později, v roce 1823, vyšel v překladu Jarolíma Jazdinského (1787–1868), učitele v Horní Kalné u Jilemnice, rozsáhlejší spis nazvaný *Navedení k písemnostem ve všelikých potřebách obecného života pro školy, zvláště pak pro školy městské*. Autorem německého originálu vydaného v roce 1797 byl Johann Christian Dolz (*Praktische Anleitung zu schriftlichen Aufsätzen über Gegenstände des gemeinen Lebens besonder für Bürgerschulen*, Reutlingen 1797.). Větší popularita tohoto typu příruček ale nastává až v polovině století. – Srov. Jaroslav JELÍNEK, *Nástin dějin vyučování českému jazyku v letech 1774–1918*, Praha 1972, s. 81–85.

⁵ Srov. Roger CHARTIER, *Introduction: An Ordinary Kind of Writing*, in: Roger Chartier – Alain Boureau – Cécile Dauphin, *Correspondence. Models of Letter-Writing from the Middle Age to the Nineteenth Century*, Oxford 1997, s. 1–23; Robert VELLUSIG, *Schriftliche Gespräche. Briefkultur im 18. Jahrhundert*, Wien – Köln – Weimar 2000, s. 21–24; Johannes ANDEREGG, *Schreibe mir oft! Zum Medium Brief zwischen 1750 und 1830*, Göttingen 2001.

⁶ Srov. např. dopisy Marie Riegrové ml. matce Marii Riegrové-Palacké (Archiv Národního muzea, fond Marie Riegrová-Palacká, inv. č. 34).

⁷ Robert ADAM – Jaroslava JANÁČKOVÁ aj. (ed.), *Božena Němcová, Korespondence III 1857–1858*, Praha 2006, s. 8.

⁸ Srov. např. dopis Václava Hanky bratru Františku Hankovi z 25. 6. 1812. Literární archiv Památníku národního písemnictví (dále LA PNP), fond Václav Hanka, korespondence rodinná odeslaná.

⁹ Regionální muzeum Vysoké Mýto (dále RM VM), fond Alois Vojtěch Šembera (dále fond AVŠ), karton dodatky č. 2, neuspořádáno; tamtéž, karton č. 12, inv. č. 951–974; tamtéž, karton č. 12, inv. č. 975–985; tamtéž, karton č. 12, inv. č. 986–1208; tamtéž, karton č. 10, inv. č. 563–564, 566–572 a 579–601; značná část korespondence Aloise Vojtěcha Šembery již byla editována Zdeňkem Fišerem (Zdeňk FIŠER, *Korespondence Aloise Vojtěcha Šembery I–V*, Vysoké Mýto 2002–2007).

¹⁰ SOKA Havlíčkův Brod, fond Jan Hulakovský, karton č. 5, složka č. 26; LA PNP, fond Pavel Josef Šafařík, korespondence přijatá aj.

mácnosti, všednodenní starosti a emoční svět zachycený v dopisech, a při bližším zkoumání nabourává stereotyp o "veřejném muži" 19. století. Bohužel se dochovalo jen torzo.

Jan, František a Alois Vojtěch byli synové řemenářského a uzdařského mistra, obchodníka a školního dohláze Františka Šembery (1759–1823), který pocházel z Ústí nad Orlicí, ale po vyučení a několikaletém vandru se v roce 1781 usadil ve Vysokém Mýtě a koupil zde dům. V životopise, který v roce 1823, krátce po jeho smrti, sepsal jeho syn Alois Vojtěch, se uvádí, že po návratu z cest se František ve svém rodném městě „jen krátký čas zdržel, neb nahlížel, že budoucně v Oustí dobře a podle libosti žít moci nebude, a proto také Oustí opustil, chtěje jinde své lepší hledati.“¹¹ Rodinné písemnosti bohužel neprozrazují, proč si vybral zrovna Vysoké Mýto, a tak se můžeme jen domnívat, že důvodem byla přítomnost vojenské posádky ve městě, která skýtala dobrý odbyt jeho řemeslu. O dva roky později, 28. února 1783, se oženil s dcerou litomyšlského kováře, Dorotou Němcovou (1765–1835). Z patnácti dětí, které v letech 1784–1809 přivedla Dorota na svět, jich zůstalo na živu jen pět, čtyři synové a dcera.¹² Byl to prvorozený Jan, který přišel na svět 26. května roku 1784, druhorozený František, který se narodil o dva roky později, 5. února 1786, Františka narozená jako sedmé dítě 15. ledna 1792, Josef, kterého Dorota přivedla na svět 23. dubna 1794, a Alois Vojtěch narozený jako třinácté dítě 21. března 1807.

Všechny děti získaly patrně prvotní vzdělání ve vysokomýtské škole, doložit to ale vzhledem k nedostatku pramenů nelze. Na dobu svého dětství vzpomíná později Alois Vojtěch se slovy, že je jejich otec „mravně vychoval a se svou pracovitou a štedrou rukou vše potřebné zaopatřuje v umění k dosáhnutí dobrého stavu patřícím Jich vycvičiti nechal.“¹³ Co konkrétně to znamenalo pro dceru Františku, rodinné písemnosti neprozrazují. Vzhledem k tomu, že jedinou alternativu jak získat zabezpečení pro ni představoval sňatek s mužem stejné sociální vrstvy, je nasnadě, že se její výchova ubírala tímto směrem. Absolvování vyšších vzdělávacích institucí, které se stalo jejím bratrům cestou k sociálnímu vzestupu, pro ni nepřipadalo v úvahu.

Nejstarší syn Jan se stal v roce 1797¹⁴ studentem piaristického gymnázia v Litomyšli, které ukončil v roce 1802,¹⁵ později vstoupil do semináře. I poté, co byl 31. října 1808 vysvěcen na kněze,¹⁶ ve svém vzdělávání pokračoval a v roce 1813 byl promován bakalářem bohosloví.¹⁷ František studoval v letech 1799–1802

¹¹ RM VM, fond AVŠ, karton dodatky č. 2, neuspořádáno, rukopis *Život Františka Šembery*.

¹² Jana STRÁNÍKOVÁ, *Vzdělání jako možnost sociálního vzestupu dětí z maloměstské rodiny – na příkladu rodiny Šemberových z Vysokého Mýta*, in: *Folia ethnographica* 41, 2007, s. 100.

¹³ RM VM, fond AVŠ, karton dodatky č. 2, neuspořádáno, rukopis *Život Františka Šembery*.

¹⁴ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Gymnázium Litomyšl I, kniha 112: třídní výkaz gymnázia 1797–1822, nestránkováno.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ *Catalogus Universi Cleri episcopalis Dioeceseos Reginae Hradensis*, Hradec Králové 1832, s. 59.

¹⁷ Viz RM VM, fond AVŠ, karton dodatky č. 2, neuspořádáno (diplom z 22. 2. 1813).

litomyšlské piaristické gymnázium,¹⁸ poté ho opustil a poslední dva ročníky dokončil neznámo kde. Do Litomyšle se později vrátil a absolvoval zde dva roky filozofie (1804–1806).¹⁹ Posléze se rozhodl pro duchovní dráhu. Po absolvování nezbytného vzdělání byl 3. srpna 1808 vysvěcen²⁰ a již následující den sloužil v Chrastí u Chrudimi primiční mši.²¹ Přestože se oba bratři stali kněžími ve stejném roce, jejich cesta za získáním benefícia shodná nebyla. Jan působil nejprve jako kaplan ve Velké Losenici a již 22. června 1814 byl ustaven lokalistou²² v Sopotech, kde zůstal až do svého pensionování v roce 1827.²³ Františkova cesta za získáním benefícia byla mnohem delší. Vystřídal několik kaplanských míst, než se mu podařilo dosáhnout postu lokalisty. Po vysvěcení se stal kaplanem v Heřmanově Městci, poté působil jako polní kaplan v severních Uhrách (mj. v Nitře) a v roce 1810 se vrátil zpátky do Čech, protože byl jmenován kaplanem v Borohrádku.²⁴ Teprve 5. května 1820 získal prestižnější místo lokalisty a to v Černíkovcích u Rychnova nad Kněžnou.²⁵ Dalšího povýšení se dočkal 1. dubna 1833, kdy byl ustaven farářem v nedaleké Lukavici, kde působil až do své smrti.²⁶

Janova kněžská kariéra byla sice výrazně méně pestrá, nicméně přesto dost komplikovaná. Poté, co získal poměrně záhy beneficium a stal se roku 1814 lokalistou v Sopotech, se věnoval dráze duchovního. O své beneficium však později přišel, protože byl 16. června 1827 penzionován.²⁷ Okolnosti této události a příčiny, které k ní vedly, nejsou bohužel známe. Od roku 1832 uvádějí *Catalogy Cleri*, že pobývá ve Vysokém Mýtě a je veden při místním děkanství, ovšem bez

¹⁸ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Gymnázium Litomyšl I, kniha 112: třídní výkaz gymnázia 1797–1822, nestránkováno.

¹⁹ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Gymnázium Litomyšl I, kniha 369: třídní výkaz filozofie z let 1803–29, nestránkováno.

²⁰ *Catalogus Universi Cleri episcopalis Dioeceseos Reginae Hradensis*, Hradec Králové 1832, s. 59.

²¹ Viz zápis jeho otce Františka Šembery v *Knize pro zaznamenání dluhů* (RM VM, fond AVŠ, karton dodatky č. 1, neuspořádáno).

²² „V habsburské monarchii fungovala od 17. století funkce lokálních kaplanů (Lokalkaplan). Jednalo se o kněze, kteří byli pověřeni vedením duchovní správy v některém přířazeném kostele (localis sura animarum), podléhali farářům mateřského kostela a byli povinni mu odvádět část svých příjmů. Pro farní okrsek, který spravoval, se v češtině užíval a užívá termín lokalie, resp. částěji lokálka.“ – viz Rudolf ZUBER, *Osudy moravské církve v 18. století*, I, Praha 1987, s. 201–202.

²³ Viz soupis kněží královéhradecké diecéze (*Catalogus cleri 1814–1886*), uložený v SOKA Hradec Králové, fond Biskupská konzistoř, část fondu knihy, kniha č. 188, nestránkováno. Otec, František Šembera, ve své *Knize pro zaznamenání dluhů* uvádí jako termín získání místa v Sopotech 24. červen 1808 (RM VM, fond AVŠ, karton dodatky č. 1, neuspořádáno).

²⁴ Viz soupis kněží královéhradecké diecéze (*Catalogus cleri 1814–1886*), uložený v SOKA Hradec Králové, fond Biskupská konzistoř, část fondu knihy, kniha č. 188, nestránkováno.

²⁵ Tamtéž; *Catalogus Universi Cleri episcopalis Dioeceseos Reginae Hradensis*, Hradec Králové 1823, nestránkováno.

²⁶ *Catalogus Universi Cleri episcopalis Dioeceseos Reginae Hradensis*, Hradec Králové 1823, 1826–1841.

²⁷ Viz soupis kněží královéhradecké diecéze (*Catalogus cleri 1814–1886*) uložený v SOKA Hradec Králové, fond Biskupská konzistoř, část fondu knihy, kniha č. 188, nestránkováno.

konkrétní funkce jako penzionovaný lokalista sopotský.²⁸ Tak tomu bylo až do roku 1835, kdy byl přidělen na faru v Nekoři. I zde ovšem působil jako pouhý pomocný duchovní bez konkrétní funkce.²⁹ Rodinná korespondence tuto událost také nezachycuje, odráží pouze problémy, které tím jeho bratrům a matce nastaly.³⁰

Specifická profese římskokatolického kněze (respektive faráře) je tak trochu neviditelná, možná i nezajímavá a přináší s sebou řadu předsudků a mýtů. Kněží jsou stále k dispozici, v tichosti vykonávají svoji službu, navštěvují nemocné, vysluhují svátosti, káží a katechizují. Rada venkovských farářů byla schopná pracovat výrazně nad rámec svých povinností a angažovat se v celospolečenském dění.³¹ Někdy navštěvují své farníky i v jejich domovech, ale většina přichází k nim – k velebným pánům. Na farářích vytvářejí oázu stability a porozumění, jako by se tam zastavil čas. A zastavil se? Kdo jsou ti pro nás mnohdy bezjmenní faráři, kaplani, kooperátoři, kteří žijí v poslední zapadlé filiálce? Jak ne-sou svoji službu? Mají nějaký osobní život nebo dokonce volný čas?

Normativní literatura konce 18. století nám pomůže rozkrýt alespoň ideál osvěcenského kněze – kněze, faráře a státního úředníka v jedné osobě. Mnohé z nové podoby kněžství, jak se ji snažil prosadit Josef II., se uplatňovalo po celé 19. století.³²

Dobová normativní literatura představuje ideál kněze jako dobrého vychovatele a pastýře, kterému osud jeho „stáde“ není lhostejný. Dbá o jejich „časné blaho“, tedy cítí se zodpovědný za úroveň morálky a náboženských vědomostí ve farnosti. Kněz má být kazatelem, katechetou, zpovědníkem, ale také dobrým hospodářem pro farní hospodářství i čeleď. Má být také dobrým státním úředníkem, který bravurně zvládne farní administrativu: Vede pečlivě matriky, výborně se orientuje v běžném církevním právu, zejména v otázkách manželského práva, které se dotýká jeho farníků. Musí se také orientovat v rozdílech mezi církevním a civilním právem, protože pro farníky často sepisuje žádosti o dispenze, musí přesně vědět, jaké dokumenty po nich může žádat. Kněz je také informátorem o dění v monarchii, očekává se, že své farníky vhodnou formou poučí z kazatelny.

Kněz získává svěcením povinnost naplnit poslání v rámci tří úřadů: kněžského, královského a prorockého (učitelského). Jednotlivým úřadům odpovídá katecheze a kázání (úřad učitelský), udílení svátostí (úřad kněžský) a dobré vedení farnosti (úřad královský).

²⁸ *Catalogus...*, Hradec Králové 1832, s. 59 a 21.

²⁹ *Catalogus...*, Hradec Králové 1836, s. 58 a 11.

³⁰ Srov. dopis Františka Šembery adresovaný Aloisi Vojtěchovi, 4. 11. 1831; dopis Aloise Vojtěcha Šembery adresovaný Josefů Šemberovi, 14. 8. 1830.

³¹ K roli duchovenstva v národně emancipačním procesu viz Jiří RAK, *Dělníci na vinici Páně nebo na roli národní?*, in: Zdeněk Hojda – Roman Prah (edd.), *Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století*, Praha 2003, s. 128–138; Jiří HANUŠ, *Katolický kněz – příklad Františka Sušila*, in: Lukáš Fasora – Jiří Hanuš – Jiří Malíř, *Člověk na Moravě v 19. století*, Brno 2004, s. 393–406.

³² Srov. pastorační příručky z konce 18. století, Jiljí CHLÁDEK, *Počátkové opatrnosti pastýřské I-III*, Praha 1780.

Jiljí Chládek, autor pastorační příručky z konce 18. století, plasticky vykresluje, jak má dobrý pastýř vypadat. Je velmi kritický k nešvarům bohatších beneficí, především ke zvyku farářů najímat si kaplana. Situace může sklouznout k tomu, že kaplan obstarává veškerou agendu, a farář se stará spíše o svůj hmotný blahobyť: „*aniž sami káží, aniž katechizují, aniž k nemocným chodí, ale místo toho dlouho spí, dobře jedí a pijí, a jen když je bohatý pohřeb a tučný křest, tehdy se viděti dají.*“³³ Kněz má být ale za svou farnost zodpovědný, má ji dobře znát, ale přitom zůstat diskrétní a důvěryhodný. K tomu je samozřejmě nutné, aby zůstal morálně bezúhonný. Jak se bratrům Šemberovým podařilo naplnit tyto ideály, když k výběru tohoto povolání mohly vést opravdu různorodé důvody?

Motivací pro volbu kariéry kněze přitom nemusela být jen duchovní rozhodnutí či prestiž tohoto povolání, ale často i majetkové poměry rodiny. Vstup do semináře byl pro nadaného chudého žáka často jedinou možností, jak získat vzdělání.³⁴ Následná dráha duchovního pak představovala cestu k dosažení sociálního, resp. kulturního vzestupu a zároveň jistotu hmotného zabezpečení v systému církevních struktur. Při hledání vhodného benefícia se uchazeč často spoléhal na své kontakty a solidaritu svých přátel, kteří mu mohli být nápomocní přímluvou na příslušných církevních úřadech nebo u vrchnosti, případně mu mohli dopomoci získat včas potřebnou informaci o uprázdněné faře.³⁵

Na rozdíl od svých starších bratrů, kteří se stali kněžími, se Josef i Alois Vojtěch rozhodli pro světskou dráhu. Jakou roli v této věci hrály majetkové poměry rodiny, můžeme jen hádat. Josef byl studentem litomyšlského piaristického gymnázia pouze rok, a to ve školním roce 1809/10,³⁶ poté nastoupil na klášterní gymnázium benediktinů v Broumově a v roce 1812 byl přijat na pražskou stavovskou techniku.³⁷ V letech 1814–1817 studoval na pražské Akademii výtvarných umění zřízené Společností vlasteneckých přátel umění. Již během studií začal pracovat jako kreslič pro Zemské ředitelství vodních staveb. Zůstal zde i po studiu (mezitím byl úřad přejmenován na Generální stavební ředitelství), a to až do roku 1838. V roce 1826 se oženil s Barborou Schäfnerovou (1806–1853), dcerou prubíře v c. k. mincovně v Praze, se kterou měl patnáct dětí.³⁸ Důvodem stěhování byla ale

³³ J. CHLÁDEK, *Počátkové III*, s. 13.

³⁴ Jana MACHAČOVÁ – Jiří MATĚJČEK, *Nástin sociálního vývoje českých zemí 1781-1914*, Opava 2002, s. 234.

³⁵ O přátelské výpomoci a solidaritě literátů sdružených kolem Puchmajerových almanachů viz Milan HLAVÁČKA, „*Clarissime domine, mnoho-li Vaše fara vynáší?*“ *Solidarita a klientelismus: materiální zázemí českého vlastence v prvních desetiletích 19. století*, in: Jaroslav Vičichlo – Viktor Viktora (edd.), *Jeden jazyk naše heslo* buď I. Antonín Jaroslav Puchmajer, Radnice – Plzeň 2001.

³⁶ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Gymnázium Litomyšl I, kniha 112: třídní výkaz gymnázia 1797–1822, nestránkováno.

³⁷ Tato instituce, z níž později vzešla dnešní ČVUT, se v době Josefových studií oficiálně nazývala Královské české stavovské technické učiliště.

³⁸ RM VM, fond AVŠ, karton dodatky č. 2, neuspořádáno: rukopis *Rodinné poměry Josefa Šembery*; Radovan DVORÁK, *Vysokomýtský kreslič Josef Šembera*, Vysoké Mýto 1987, s. 16–17. Osm dětí se narodilo ještě v Praze, dalších šest přivedla Barbora na svět během poličského pobytu a nej-

často i možnost získání lepšího místa, které by ulehčilo jeho starostem o zajištění existence početné rodiny. Když v roce 1838 získal místo c. k. silničního komisaře v Poličce, byl mimo jiné i více nablízku svému bratru Františkovi, který ho, podobně jako Aloise Vojtěcha v době jeho studií i krátce po nich, hmotně podpořoval.³⁹ V roce 1846 se přestěhoval do nedaleké Litomyšle. Alois Vojtěch o tom 14. září 1846 psal své manželce: „*Ku konci měsíce bude se stěhovati do Litomyšle. Přilepší si prý v příjmech a patrně i tím, že budou moci chlapci v Litomyšli studovati.*“ V tomto městě zůstal až do svého penzionování 28. září 1862.⁴⁰

Velkou zálibou Josefa Šembery byla výtvarná tvorba, která úzce souvisela s jeho profesí. Již za studií pracoval jako kreslíř. Po roce 1817 a zejména pak ve dvacátých letech mohl plně rozvinout svou tvůrčí aktivitu. Inspiraci čerpal i na svých četných pracovních cestách na venkov. Jeho díla byla v té době vystavována na velikonočních výstavách pražské Akademie výtvarných umění, které se konaly v Klementinu. Od třicátých let pak jeho malířská aktivita polevuje, kvůli vzrůstajícímu pracovnímu zatížení i hmotným starostem nemohl zcela naplnit své umělecké ambice.⁴¹

Nejmladšímu z bratrů, Aloisi Vojtěchu Šemberovi, se díky vzdělání podařilo dosáhnout nejvyššího společenského vzestupu. I on byl nejprve žákem vysokomýtské školy, rok navštěvoval hlavní školu v Moravské Třebové, kde se měl naučit německy, a v roce 1819 se stal studentem litomyšlského piaristického gymnázia. O šest let později nastoupil na tamní filozofický ústav.⁴² Druhý ročník ale dokončil v Praze, kde bydlel u svého staršího bratra Josefa. Jeho pohostinnosti využíval⁴³ alespoň částečně i během studia práv na pražské univerzitě.⁴⁴ V roce 1830 ale hlavní město Čech opustil, protože nastoupil do právní praxe při brněnském magistrátu.⁴⁵

Kariéru úředníka či právníka při státních úřadech si volila řada absolventů práv. Pokud totiž nedisponovali jměním dostačujícím pro zřízení vlastní advokátní kanceláře, představovala úřednická dráha jednu z mála možností jak získat existenci. Poměrně častou alternativou byla i pedagogická dráha. Tu nakonec nastoupil i Alois Vojtěch Šembera, když v roce 1840 získal místo profesora české řeči na

mladší dcerka se narodila v Litomyšli. Životní dráha Josefa Šembery byla, kvůli jeho profesi úředníka, vcelku kočovná.

³⁹ R. DVOŘÁK, *Vysokomýtský kreslíř*, s. 16; srov. také dopisy Františka Šembery adresované oběma bratrům, Josefu a Aloisi Vojtěchu Šemberovým, z 7. 4. 1829 a 9. 1. 1830, a také ty, které poslal jen Aloisi Vojtěchovi, z 3. 12. 1829 a 6. 1. 1831.

⁴⁰ R. DVOŘÁK, *Vysokomýtský kreslíř*, s. 13.

⁴¹ Tamtéž, s. 13–15.

⁴² SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Gymnázium Litomyšl I, kniha 109: matrika posluchačů piaristického gymnázia od roku 1805, nestránkováno.

⁴³ Srov. dopis Aloise Vojtěcha Šembery bratru Josefovi z 14. 8. 1830.

⁴⁴ Jakub VŠETEČKA, *Alois Vojtěch Šembera*, in: Almanach na oslavu sedmdesátých narozenin Aloise Vojtěcha Šembery, profesora českého jazyka na Vysokém učení vídeňském, Vídeň 1877, s. 9–59, zde s. 16–19.

⁴⁵ Emanuel ŠKORPIL, *Alois Vojtěch Šembera. Přehled života a díla*, Vysoké Mýto 1946, s. 25.

stavovské akademii v Olomouci. V témže roce se také oženil s dcerou brněnského úředníka, Františkou Ševčíkovou (1815–1888). V Olomouci ale manželé nezůstali dlouho, po sedmi letech byla totiž Stavovská akademie přestěhována do Brna. Tam se stěhovali již jako mladá rodina se třemi dětmi, Zdeňkou (1841–1912), Vratislavem (1844–1891) a Přemyslem (1846–1849). Prvorozený Rastislav (1840–1840) zemřel velice záhy.

Do manželství vstupovali absolventi práva až poté, co získali lepší místo, nebo si vybudovali samostatné postavení, což trvalo obvykle mnoho let, a tak mezi ženichem a nevěstou byl často výrazný věkový rozdíl. Jinou alternativou bylo dlouhé období zasnub, jak tomu bylo i v případě Františky Ševčíkové a Aloise Vojtěcha Šembery. Sňatky byly většinou uzavírány uvnitř sociální vrstvy, často i v rámci určité socioprofesionální skupiny. Nevěstami úředníků, právníků, advokátů i středoškolských a vysokoškolských pedagogů byly většinou dívky z prostředí měšťanské inteligence, případně dcery movitějších řemeslníků či obchodníků. Přestože i v tomto prostředí se u dívek počítalo s tím, že nastoupí tradiční roli manželky a matky, a na jejich vzdělání nebyl kladen takový důraz jako u jejich bratrů, získaly přece jenom rozsáhlejší vědomosti než dcery maloměstských řemeslníků, které musely navíc ještě fyzicky pracovat v rodinném hospodářství nebo živnosti. Ženy z prostředí měšťanské inteligence i z rodin movitějších řemeslníků či obchodníků získávaly vzdělání většinou doma prostřednictvím najatého učitele. Neobvyklé pak nebyly ani sňatky domácího učitele s některou s dcer.⁴⁶

Korespondence bratrů Šemberových nám umožňuje nahlédnout do světa jejich pisatelů. Můžeme tak proniknout do života mužů 19. století patřících do odlišných profesních sfér. Jan a František zastupují duchovenstvo, Josef je představitelem úřednictva, k němuž patřil na počátku své kariéry i Alois Vojtěch, poměrně záhy ale nastoupil dráhu vysokoškolského pedagoga a odborného spisovatele. Jejich soukromá korespondence je zdrojem informací nejenom o jejich profesi a veřejné činnosti, ale i o soukromém životě, o jejich vnitřním emocionálním světě, názorech, postojích a vzájemných vztazích.

František

Období počátku třicátých let bylo pro oba bratry kněze, Jana i Františka, poměrně náročné. Situace, v níž se Jan ocitl po ztrátě benefícia, působila starosti všem sourozencům. Konkrétní problémy nastaly ale především Františkovi, u kte-

⁴⁶ Tak tomu bylo třeba v případě Josefa Friče (1804–1876), který v roce 1821 přišel do rodiny pražského obchodníka Antona Reise, aby vyučoval jeho tři dcery, dvanáctiletou Johannu (1809–1849), osmiletou Karolínu (1813–1867) a čtyřletou Antonii (1817–1852). Nejstarší dcera se v roce 1828 stala jeho manželkou. Inge RAAB, *Antonie Reis – Bohuslava Rajská-Čelakovská (1817–1852). Ein Frauenleben zur Zeit der tschechischen nationalen Wiedergeburt*, Würzburg 2005, s. 25–26. Se svou žačkou Johanou Rottovou (pozdější spisovatelkou Karolínou Světlou) se oženil i Petr Mužák.

rého Jan čas od času pobýval s cílem vypomáhat mu na jeho faře. Jak je zřejmé z Františkových dopisů z let 1829 a 1830, nebyla pomoc příliš vítaná, a to především kvůli Janovu poměrně chaotickému a často i netaktnímu chování. Jan nebyl Františkovi nápomocen v kritických pastoračních záležitostech (zaopatřování nemocných, které vyžadovalo návštěvu v rodinách a bylo proto časově poměrně náročné), přicházel bez předchozího ohlášení odsloužit nedělní mše, které si František již předtím připravil. Místo této nevyžádané pomoci by František spíše ocenil výpomoc přes týden, aby mohl opustit faru a v klidu si zařídit vlastní (i úřední) záležitosti. Tehdy ovšem Jan k dispozici nebyl. A kritika zaznívá i na jeho chování k výpomocnému personálu, jmenovitě k farní hospodyni. Pro Františka je přímo k nevydržení Janovo chování v kostele, na faře, při jídle..., bratr podle něj vyžaduje přehnanou pozornost a obsluhování od ostatních.

„Dokud sem ležel procházelo to. Ale jak sem povstával, již to nebylo k obstarání, každý můj krok, každé slovo, každý čin na váhu bral, neb kritizoval mě v duchovních věcech, poroučel, že sem častokráte do návratky (recitiv) padati se zdál. Aspoň mou nemoc tuze prodloužil. Jeho směšný obyčej ve vykonávání obřadu a povinností kostelních byl k nevytrpění, jeho způsob při jídle k nevystání; jeho kuňkavá zdouhlost při všem k nevyslovení, jeho nápadnost (Anspruch) na obslužení pro kostelníci a mé domácí nesnesitelná. Piva neb vody by si sám nenalil.“ Tak to alespoň vidí ze svého pohledu František.⁴⁷

A Jan? Dopisů z jeho ruky je bohužel zachováno o poznání méně než dopisů jeho bratrů. Máme tedy k dispozici hlavně mínění jeho protivníků: Františka a „Lojzicka“ (Aloise Vojtěcha). Oba bratři kritikou nešetří, ale na druhé straně mají Jana velmi rádi, vlastně se jeho chováním také trápí, bytostně se jich dotýká.

Kromě členů rodiny měl František blízký vztah i k farnímu personálu. Když se jeho farní hospodyně, Anna provdaná Jetmarová, po deseti letech služby vdala,⁴⁸ bydlela se svým manželem ještě nějaký čas na faře a patrně dále vykonávala svou službu.⁴⁹ Její rozhodnutí vstoupit do manželství mu činilo starosti a přineslo mu finanční náklady. *„Zdaliž dobře učiní, budoucnost rozhodne. Na mě skrze to její předsevzetí čekají velké výlohy, kterým bych se srdečně rád podrobil, kdybych ji napotom šťastnou a spokojenou viděti mohl.“*⁵⁰ Zůstal s Annou i nadále v kontaktu, písemném i osobním, i poté, co změnil své působiště.⁵¹ Zmínka o farních hospodyních je ostatně také zajímavá už jen proto, jak zásadním fenoménem je trvalá přítomnost ženy na faře.⁵²

V roce 1833 se Františkovi změnila životní situace, odešel z Černíkovice a stal se farářem v nedaleké Lukavici. Ještě týž den o tom psal z Hradce Králové

⁴⁷ Srov. dopis Františka Šembery adresovaný Aloisi Vojtěchovi, 4. 11. 1831.

⁴⁸ Srov. dopis Františka Šembery adresovaný Aloisi Vojtěchovi, 9. 1. 1830.

⁴⁹ Srov. dopis Františka Šembery adresovaný Aloisi Vojtěchovi, 6. 1. 1831.

⁵⁰ Dopis Františka Šembery adresovaný Aloisi Vojtěchovi, 9. 1. 1830.

⁵¹ František Šembera bratru Aloisi Vojtěchu Šemberovi, 13. 9. 1836 a 12. 3. 1840.

⁵² Už Jiljí Chládek ve svých *Počátcích opatrnosti pastýřské* před farními hospodyněmi varuje. J. CHLÁDEK, *Počátkové III*, s. 20–21.

svému bratru Aloisi Vojtěchu: „*Vědomost ti dávám že dnes mě falářem [!] Lukavickým utvořili.*“⁵³ I zde informuje svého bratra Aloise Vojtěcha o dění na faře a farním personálu. Nová hospodyně faráře Františka je sice „*vyhlášená Xantippe*“,⁵⁴ což ho ale nikterak neznepokojuje, a naopak oceňuje její letité zkušenosti s vedením far.

Úzký vztah Františka k mladšímu bratru Aloisi Vojtěchovi je znát snad z každého dopisu přesto, že je mezi nimi rozdíl generace – celých 21 let. Netrpělivě na jeho dopisy čeká a sám je k němu v dopisech nejdůvěrnější. Dokáže si postěžovat či spíše se smířeným odevzdáním informovat o své kněžské službě. Ovšem nechybí věty typu: „*Já sem při všem mém počínání a jednání předce jen nešťastný*“ (na adresu zmařené plástve medu, nebo loučení typu: „*žij aspoň Ty blaženě, když tesklivě žije Tvůj upřímný bratr František Šembera*“ (jako zhodnocení své celkové situace).⁵⁵ V roce 1840, když se Alois Vojtěch oženil, mu František emocionálně píše: „*Ale po žádným Tvém psaní tak radostně sem nechňáp, jako po onom z Holomouce, změnu Tvého stavu oznamujícím. ... husí kůže mně překryla, prsa se mně stísnila a taky slzy mně bránily dáleji čísti ... vtom sem vzdechl sám v sebe: nyní již rád umřu; můj bratr již dosáhl nejvyšší stupeň vezdejší blaženosti.*“ Současně ale žertovně i káravě zároveň dodává: „*jen toliko dokládám, kdybys si byl vyvolil jinou společnici tvého života ... z chutí byl bych na tebe do Holomouce běžel a s tebou se srdečně a udatně potýkal – aspoň trpkou domluvou, Vivat ergo Francisce! Floriat!!!*“⁵⁶ Po obdržení tohoto dopisu se dokonce chce odstěhovat na Olomoucko a dostat tam nějakou lokálku (menší beneficium).

Úzká vazba na rodinu, sourozence, z toho asi nejvíce na bratra Aloise Vojtěcha, kterému neváhá vyličit své osobní pocity a prožitky – to je obraz Františka Šembery, faráře v Lukavici. Je to obraz člověka, který dostatečně plní své povinnosti, oddaně je chápe jako službu, snad jej i naplňují, i když žádné výrazné kariéry nedosáhl. Život na hranici hmotného nedostatku je znatelný na každém kroku, přesto je schopný ještě podporovat své bratry, především Josefa v Praze. Přesto jej ale povolání kněze nenaplňuje zcela, stesk po lidské blízkosti vyjádřená v dopisech bratrovi je toho dokladem.

Z několika poznámek se dovídáme také o Františkově zálibě – včelaření,⁵⁷ což – a to je nutné si připustit – jen podporuje stereotypní představy o venkovských farářích 19. století. Na včelaření si dost zakládal, a pokud se mu nedařilo, byl si schopen i po třech měsících stěžovat a vyjadřovat až nepochopitelnou lítost nad zmařeným medovým plástem. Je to pravděpodobně také výraz jeho, v jistém pohledu, rozkolísané povahy nebo upnutí se na výsledky vlastní záliby v kontrastu k náročnému povolání.

⁵³ Dopis z 1. 4. 1833.

⁵⁴ Srov. dopis Františka Šembery adresovaný Aloisi Vojtěchovi, 13. 9. 1836.

⁵⁵ Oba výroky v dopisu Františka Šembery adresovaný Aloisi Vojtěchovi, 3. 12. 1829.

⁵⁶ Tamtéž.

⁵⁷ Srov. dopis Františka Šembery adresovaný Aloisi Vojtěchovi, 3. 12. 1829.

Jan

Jedním z hlavních rysů Janových dopisů je vyšší míra formálnosti, která působí až odměřeně, zejména v porovnání s tím, jak psal František svému bratru Aloisi Vojtěchovi. V jeho dopisech se nesetkáváme se spontánní komunikací, jakou nalézáme u Františka, který Josefa i Aloise Vojtěcha ve svých dopisech oslovoval i uprostřed textu, nebo jim sděloval, co se dělo, když dopis psal: „*Ted' mě kavka štípla do pera.*“⁵⁸ Jan oslovuje svého nejmladšího bratra vždy pouze „*Milý Bratře*“,⁵⁹ od roku 1841 pak „*Milý Pane Bratře*“.⁶⁰ Ani Josefa neoslovuje jménem, dopis, který mu napsal v roce 1853, začíná „*Nejmilejší Pane Bratře*“.⁶¹ O svém bratru Františkovi píše jen jako o panu faráři lukavickém.⁶²

Z korespondence je zřejmé, že Alois Vojtěch ani František nesouhlasili s Janovým způsobem života bez benefícia (okolnosti tohoto faktu ale nejsou známy) a zejména pak s jeho návratem do rodného domu do Vysokého Mýta. Přestože měl dobré vzdělání, které šlo nad rámec toho, co se od faráře požadovalo (dosáhl totiž titulu bakaláře teologie), jeho profesní život nebyl příliš úspěšný. Jeho druhé působiště v Sopotech, kde byl lokalistou, zůstalo nejvyšším postem, kterého ve své duchovní kariéře dosáhl. Ještě po 20 letech se podepisoval jako „*bývalý l[okalista]. sobotský*“.⁶³

Janova komplikovaná povaha a jeho jednání, které vyvolávalo nelibost sourozenců, se v dopisech odrážejí zejména na počátku třicátých let. V té době byl František lokalistou v Černíkovcích a Jan mu chodil pomáhat, na což ale František nereagoval vůbec pozitivně a na jakoukoli přítomnost Jana u sebe na faře si stěžuje. Na přelomu roku 1829 a 1830 se František dokonce snažil získat pro Jana nějaké místo penzionovaného duchovního na nově zřizované lokálce na osadě Lično, vzdálené několik kilometrů od Černíkovic.⁶⁴ Bohužel k tomu nedošlo. V letech 1832–1835 pobýval Jan stále ještě ve Vysokém Mýtě.⁶⁵ Napjatá rodinná situace se snad částečně zlepšila teprve poté, co byl, patrně někdy v průběhu roku 1835,⁶⁶ umístěn na faru v Nekoři, ležící mezi Žamberkem a Jablonným nad Orlicí ve východních Čechách, kde působil jako pomocný duchovní.

Vztah Františka k Janovi je velmi ambivalentní, rád by mu pomohl, dokonce je v této záležitosti aktivní, ale na druhou stranu má z eventuelní bratrovy blízkosti neskrývané obavy. Bratrům Josefovi a Aloisi píše: „*Všecko by to bylo*

⁵⁸ František Šembera bratru Aloisi Vojtěchu Šemberovi, 6. 1. 1831.

⁵⁹ Dopisy z 7. 2. 1834, 18. 5. 1836,

⁶⁰ Dopis z 16. 2. 1841, 23. 3. 1841

⁶¹ Dopis z 21. 10. 1853.

⁶² Jan Šembera Aloisi Vojtěchu Šemberovi, 16. 2. 1841.

⁶³ Jan Šembera bratru Josefu Šemberovi, 21. 10. 1853.

⁶⁴ Srov. dopis Františka Šembery bratrům Josefu a Aloisi Vojtěchu Šemberovým z 30. 1. 1830.

⁶⁵ *Catalogus Universi Cleri episcopalis Dioeceseos Reginae Hradensis*, Hradec Králové 1832–1835.

⁶⁶ Od roku 1836 již figuruje jako duchovní při faře v Nekoři – viz *Catalogus Universi Cleri episcopalis Dioeceseos Reginae Hradensis*, Hradec Králové 1836.

*hezký, a já bych to vymohl; ale jej, při jeho titvorných povahách mít na blízce? jaká traplivá mišlinka [!].*⁶⁷ Janův neúspěšný profesní život, který působí jeho bratrům starosti, protože jsou nuceni ho řešit, reflektuje František slovy: „*O! ten ukrutník! Ten je nám všem louz v kožichu.*“⁶⁸ Paradoxem zůstává, že Jan byl vzdělaný kněz, dochovaná kázání dokazují jeho dobré stylistické schopnosti i znalost Písma, které byly očekávány.

Vztah Jana k jeho bratrům, Františkovi, Josefovi a Aloisi Vojtěchovi, zůstává bohužel částečně skryt v propracované stylistice jeho dopisů, působící někdy velmi neosobním, odměřeným dojmem. Absence osobnějšího přístupu a živého komunikativního stylu, která se v korespondenci mezi ostatními bratry objevuje, však naznačuje, že jejich vztah tak blízký nebyl.

Josef

Po Josefovi se zachoval poměrně rozsáhlý soubor dopisů čítající více než 300 kusů, které od dvacátých do šedesátých let napsal svému nejmladšímu bratru Aloisi Vojtěchovi.⁶⁹ Zajímavé jsou nejenom po obsahové, ale i po jazykové stránce. Jsou totiž psány nejenom česky, ale i německy a latinsky.⁷⁰ Latina se objevuje také v dopisech Františka adresovaných Aloisi Vojtěchovi a Josefovi.⁷¹ Můžeme předpokládat, že latinsky si dopisovali i ostatní bratři. Vzhledem k torzovitosti zachované korespondence to ale bohužel nelze doložit.⁷² Latinské dopisy obsahují běžná sdělení stejně jako ty, které byly psány česky, a to včetně obvyklých familiérních vzkazů. František ve svém dopise z 27. února 1830 adresovaném Josefovi i Aloisi Vojtěchovi do Prahy neopomíná vyřídít i pozdravy farní služby: „*Ančka omnes ... salutat.*“ Cizojazyčné dopisy jsou obvyklé i mezi pisateli, kteří spolu běžně mluvili česky. Často se s nimi setkáváme v mezigenerační korespondenci a v dopisech starších sourozenců s mladšími. Na rozdíl od němčiny, případně francouzštiny, která byla v rodinné korespondenci užívána i při komunikaci mezi rodiči a potomky i mezi sourozenci navzájem bez ohledu na jejich pohlaví,⁷³ bylo používání latiny genderově a sociálně podmíněné. Setkáváme se s ní pouze v kore-

⁶⁷ František Šembera bratrům Josefu a Aloisi Vojtěchu Šemberovým z 30. 1. 1830.

⁶⁸ Tamtéž.

⁶⁹ RM VM, fond AVŠ, kt. č. 12, inv. č. 986–1208.

⁷⁰ Úroveň českého písemného projevu je v dopisech jednotlivých bratrů výrazně odlišná, na což mohla mít vliv celá řada faktorů (osobní zájem, profese, věk, období získání vzdělání). Korespondence bratrů by proto mohla být i zajímavým pramenem k výzkumu péče o vlastní písemný projev u pisatelů odlišných socioprofesionálních skupin a různého data narození.

⁷¹ Zachovány jsou celkem 4 dopisy z let 1823–1830. Viz RM VM, fond AVŠ, karton dodatky č. 2, neuspořádáno.

⁷² Srov. J. STRÁNÍKOVÁ, *Vzdělání*, s. 99–105.

⁷³ Srov. např. dopisy Františka Havlíčka bratru Karlu Havlíčku Borovskému – viz LA PNP, fond Karel Havlíček Borovský, korespondence odeslaná.

spondenci mužů, kteří získali vyšší vzdělání, a to jak u sourozenců, tak i u přátel.⁷⁴ V korespondenci mezi Josefem a Aloisem Vojtěchem je latiny užíváno z prestižních důvodů, pro demonstraci faktu, že oba jazyk vzdělanců ovládají. Němčinu však používají snad i z praktických důvodů. Zdá se totiž, že Josefovi byl tento jazyk někdy poměrně bližší, jak dokládá přechod z jednoho jazyka do druhého v dopise ze 4. ledna 1823.

Josefa známe pouze z jeho korespondence s nejmladším bratrem, k němuž měl blízký vztah. Když Alois Vojtěch studoval v Litomyšli, obstarával mu Josef knihy.⁷⁵ Během svého pražského pobytu mu poskytl ubytování ve své rodině. Oba bratry spojoval zájem o historii, umění a rodné město. Společně se starali o zachování středověkých památek města, zejména městského opevnění.⁷⁶ V době, kdy Josef bydlel v nedaleké Litomyšli, informoval Aloise Vojtěcha o dění ve Vysokém Mýtě, psal mu tak např. o obnově bývalé vodárny a Litomyšlské věže, jejímuž zbourání se podařilo na poslední chvíli zabránit.⁷⁷

Častým námětem Josefových dopisů jsou starosti o hmotné zajištění rodiny. Kromě finanční výpomoci od staršího bratra, kněze Františka, spoléhal později i na pomoc Aloise Vojtěcha, který mu zajišťoval odbyt výtvarných děl mezi svými známými z řad šlechty a dobře situovaného měšťanstva. V roce 1863 tak prodal velký soubor kreseb, které byly výsledkem několikaleté práce, hraběti Černínovi a utržil 300 zlatých.⁷⁸

Ve svých dopisech vystupoval Josef Šembera jako starostlivý otec rodiny, který se staral nejenom o hmotné zajištění domácnosti, ale měl zájem i o výchovu a vzdělání dětí. Učil literním předmětům, z honoráře za návrhy vítězných bran pro císaře Františka jim pořídil klavír. Se svým bratrem se dělil o starosti týkající se získání vzdělání a zaměstnání pro své děti: Syna Josefa (1835–?), který po něm zdědil umělecké nadání, zrazoval od dráhy umělce, ale radoval se z jeho kreslířských úspěchů. Vedle Josefa v něm vzbuzoval velké naděje i syn Karel (1829–1878), který v roce 1855 nastoupil jako koncipista u okresního soudu v uherském Aradu. Naopak syn Pavel (1832–?) byl příčinou velkých starostí a značnou finanční zátěží. Nechal se naverbovat do mexického vojska, později do svobodného chóru papežského ve Vídni a v roce 1860 skončil v ústavu pro choromyslné, kde za něj musel otec hradit náklady spojené s péčí o něj. Když i po propuštění mařil veškerou otcovu pomoc a snahu o to, aby se postavil na vlastní nohy a každý jeho návrat do Litomyšle byl očekáván s obavami, nezbylo Josefovi nic jiného, než ho poslat do káznice. S láskou naopak psal o své prvorozené dceři Marii (1827–1847),

⁷⁴ Srov. např. korespondenci Josefa Ondřeje Rettiga – viz RM Litomyšl, fond Magdalena Dobromila Rettigová, př. č. 1971/82-15 a 1971/82-16.

⁷⁵ Viz např. dopis z 4. 1. 1823.

⁷⁶ Viz zejména dopisy z let 1859–1860.

⁷⁷ Viz dopisy z roku 1862.

⁷⁸ Viz dopisy z roku 1863.

kteřá byla velmi nadaná a jejíž smrt ho velmi zarmoutila, a také o ostatních dcerách.⁷⁹

V průběhu více než 40 let trvající korespondence došlo k určité proměně komunikační perspektivy. Zatímco v dopisech ze dvacátých let vystupuje Josef vůči Aloisovi jako starší bratr, radí mu a snaží se ho usměrňovat v jeho konání: „*Pozoruj tehdy tu knížku jakožto shromáždění krásných vyjádření neb slov, kteří jenom v básniřským létě se oživat smějí, ne ale v našem živobytí opravdovým ... já důvěřuju, že již tolik ... rozumu máš, než aby toto čtení v daremné semeno se na tobě obrátilo,*“⁸⁰ tak i v pozdějších letech ho již bere jako sobě rovného, sdílí s ním své starosti a pomoc nejen poskytuje, ale i přijímá.

Alois Vojtěch

Osobnost nejmladšího z bratrů Šemberových, Aloise Vojtěcha, je mozaikou ze tří kamenů, kterou jsme složily z jeho dopisů bratrům Janovi, Františkovi a Josefovi vzniklých na konci třicátých let, dále pak z o 20 let mladší korespondence s manželkou Františkou (1815–1888) a nakonec z listů adresovaných různým přátelům a kolegům z generace intelektuálů českého národního obrození.

Vzájemná korespondence bratrů Šemberových nám dává nahlédnout do jejich vtaů a do rodinných sporů. Poměrně komplikovanou osobností byl především nejstarší Jan, který z nějakého důvodu nevykonával kněžské povolání, protože neměl vlastní beneficium. V tomto mezidobí se projevila jeho kolísavá (blíže těžko specifikovatelná) povaha. Snaha najít si určitou náplň času přerůstala v zasahování do života sourozenců a Jan tak byl vnímán spíše jako přítěž: „*Doma nalezl jsem všecky v dobrém zdraví*“, píše Alois Vojtěch bratru Josefovi do Prahy. „*Jana však při starém smejšlení a co přiklížené břemeno na mateřských bedrách, že však nejenom matka, ale i okolní duchovenstvo svým přečastým navštěvováním obtěžuje, je se obávati (jak mi bylo řečeno) že jej k milosrdným bratřím strčejí, kteří se za 200 F CM [zlatých konvenční měny] o něj postarají.*“⁸¹ Jeho chování je v korespondenci zobrazeno jako nanejvýš netaktní, projevující se určitým nedostatkem v sociální komunikaci vůči svému okolí a dokonce i druhému bratrovi – knězi. Bratři se o něm vyjadřují nikoli vulgárně, ale přece dost kriticky a jako by jej, podobně jako okolí, vyřazovali ze sociálních vtaů.

Přestože Vojtěch zůstal v civilním zaměstnání, tak díky svým bratrům i díky svým vlastním stykům je v úzkém kontaktu s kněžským prostředím a způsobem života. Sám se setkává s mnoha faráři, což je ale i důsledek dobového způsobu komunikace a navazování osobních vtaů, kontaktů, služeb apod. O farářích

⁷⁹ Viz R. DVOŘÁK, *Vysokomýtský kreslíř*, s. 16–18.

⁸⁰ Dopis z 29. 1. 1825.

⁸¹ Dopis z 14. 8. 1830.

smýšlí – v dobovém kontextu – vždy s úctou, dokonce i svého bratra v dopisech označuje jako pátera Jana.

Obvyklými tématy dopisů adresovaných manželce Františce jsou děti („*Což pak dělají naše maličké? Plete Zdenka pilně punčošky, čte s maminkou a je poslušná? Je Vati ještě Vati a nechá knihy na pokoji? A ten Přemyslík přemýšlí, jak by ten svět přejinačil, když je tak ošemetný? Kdybyste tu tak byli všickni na den nebo na dva, obveselili bychom se.*“⁸²), instrukce a vzkazy rodině („*Vydáte-li se ve čtvrtek na Vraclav, nenechávej Zdenky jít pěšky, vezměte si vůz, Zdenka může platit. Vyřídte tam přátelské pozdravení, a vzpomeňte se tam na mně.*“⁸³), chod domácnosti v době manželčiny nepřítomnosti („*Tonka všechno dobře obstarává, košile, fusakle byly dnes ráno časné na svém místě a matrace byla až do 9 ½ hod vystavena. Jen piva mi dává málo.*“⁸⁴), ceny potravin, peripetie cestování ve třicátých a čtyřicátých letech 19. století. Objevuje se ale také sdělování dojmů z cest a z míst, kde Alois Vojtěch pobýval („*Povětrnost zde není od včerejška příjemná, chladno a mračivo, snad že se do čtvrtka změní, bych toho dne do Prahy mohl. Zprávy je na domě mnoho, nevím, jak to pořídím, snad něco bude museti zůstatí na přes rok.*“).

Dopisy Františce jsou slova milujícího manžela, který svou ženu ctí a podporuje. Stojí při ní i v bolestných okamžicích jako byla nemoc a smrt dítěte – posledního syna Přemysla.⁸⁵ Alois Vojtěch je mužem 19. století, buduje kariéru vysokoškolského profesora, zatímco rodina v čele s manželkou Františkou mu dělá zázemí a čeká na něj v Olomouci (později ve Vídni). Přesto je mužem citů, podobně jako bratr František, snad proto k sobě měli tak blízko.

Když jim zemřel nejmladší syn Přemysl (1846–1849), nebyl Alois Vojtěch pravděpodobně kvůli pracovnímu vyčerpání ani na pohřbu, přesto musela být jeho slova manželce povzbuzením: „*Drahá Františko! Písmo na adrese a pečeť černá objevily i dříve smutný pro mne obsah listu. (...) Přečta jej, pustil jsem jej z třesoucích se rukou, i řekl jsem sám sobě v osamělosti své: „Co Bůh činí, moudře činí, budíž jméno jeho pochváleno“, a však hořké slzy vyronily se mi na to z očí, jež snad půl hodiny nemohl jsem zastavit. Tak jest to a nemůže jinak býti, když se loučíme na vždy s někým, kdo srdci našemu jest nejdražší. Přemeček, to dobré spanilé dítě, zůstane nám nezapomenutelný po celý život náš – ale nesmíme se zcela oddat žalosti a hoři, nesmíme, povážíme-li, že radost, kterou od svého na svět přijetí nám činil, snad od nyníjška, kdyby se byl uzdravil, byla se proměnila v žalost nekonečnou...*“⁸⁶

Díky obsáhle zachované pozůstalosti Aloise Vojtěcha Šembery máme možnost zkoumat i jeho profesní korespondenci s celou řadou významných osobností, mezi nimiž byli tehdejší přední historici, politici, jazykovědci i významné

⁸² Dopis z 14. 9. 1846.

⁸³ Dopis z 24. 8. 1878.

⁸⁴ Tamtéž.

⁸⁵ Přemysl Šembera, nar. 8. 8. 1846, zemř. 12. 12. 1849.

⁸⁶ Srov. dopis Aloise Vojtěcha Šembery Františce Šemberové, 13. 12. 1849.

osobnosti některých regionů.⁸⁷ Korespondence, kterou vedl se svými přáteli a kolegy, je velmi různorodá. Styl psaní je v nich dán především vztahem, jakým k sobě dané osoby měly. Pro ilustraci můžeme uvést např. dopis zachovaný v konceptu, který napsal v roce 1833 Františku Palackému. Ten je v porovnání s rodinnou korespondencí mnohem formálnější a už i z oslovení a úvodních vět je zřejmé, že pošlo přátelství ryze profesní: „*Velectěný Pane! Vzácny dopis Váš od 13. ledna t. r. s potěšením sem z rukou p. Kinského přijal.*“⁸⁸

Alois Vojtěch si dopisoval také s Janem Hulakovským (1804–1877), zaměstnancem pražského Guberniálního archivu a později archivářem *Českého vlasteneckého musea*,⁸⁹ se kterým ho pojil především společný profesní zájem o historii. V roce 1839, když pracoval na monografii o historii svého rodného města Vysokého Mýta,⁹⁰ s ním konzultoval některé problémy a také ho žádal o pomoc a radu při vyhledávání některých publikací a článků: „*Nejdůležitější příspěvek, ano snad osnova dějepisu mejského byla by ovšem historie sepsaná Janem F. Hammerschmidem pod Jménem: Historia civitatis dotalis Alto-Mutae, která se v poznamenání spisu tohoto historika (Časop. musejní na r. 1834 Str. 204 od W. Ruffera) pod číslem 52 nachází. A však kde jí stává? V archivu Vyšehradském prý se nalezá, jak sám Ruffer praví, mohla by tedy buď při prazkém seminarium, kde Hammersmid ředitelem byl, neb v museum vyskytnouti, kdyby se přítel dějepisu po ní ohlídnul.*“⁹¹

Jan Hulakovský pro něj ale není jen informátorem a pomocníkem při vyhledávání literatury, je to především obrozenec, kterého Alois Vojtěch informuje o vývoji české kultury v místě, kde žije: „*Z Brna v pravdě nic zajímavého oznámiti se nedá. Divadlo moravské, jenž zimu hezky pokračovalo, opět jako každé podniknutí vlastenecké s novými překážkami zápasí a jmenovitě odchodem přední herkyně Střenkinské do Peště nemálo utrpělo. V literatuře tu panuje velice malá činnost. Obchod v knihách s Prahou nad míru nepořádný, a tím více s Uhry.*“⁹²

Soukromá korespondence bratrů Šemberových nám zprostředkovává pohled jak do soukromého, tak i do veřejného prostoru, v němž se pohybovali, a umožňuje nám tak zajímavý průhled do světa mužů 19. století. Alois Vojtěch v dopisech vystupuje nejenom jako profesor češtiny, spisovatel a veřejně činný muž, ale zároveň i jako citlivý manžel i důvěrný přítel a opora svých bratrů. Podobně František, který se vydal na dráhu duchovního, se jeví jako muž, který obstojně dostál dobovému ideálu římskokatolického kněze. Ve svých farnostech pracoval spolehlivě a o jeho emocionálním světě zahrnujícím především silné citové pouto k rodině (hlavně nejmladšímu bratrovi Aloisi Vojtěchu), o smutku a poci-

⁸⁷ Tuto korespondenci lze najít v již zmiňované edici Zdeňka Fišera.

⁸⁸ Koncept dopisu z 18. 5. 1833.

⁸⁹ Jaroslav PROKEŠ, *Jan Hulakovský, archivář pražského guberniálního archivu*, in: Sborník Archivu Ministerstva vnitra, 1938, s. 35–62.

⁹⁰ Vyšlo v roce 1845 pod názvem *Wysoké Mýto, kráľovské věnné město w Čechách*.

⁹¹ Alois Vojtěch Šembera Janu Hulakovskému, 5. 4. 1839.

⁹² Tamtéž.

tech osamění pravděpodobně nikdo jiný než jeho bratři nevěděl. Částečně do nich mohla být snad zasvěcena jen jeho první farní hospodyně Ančka.

Janův obraz v dopisech, které si vyměňovali jeho bratři, příliš lichotivý není. Byl vnímán jako černá ovce rodiny, a to nejenom kvůli své neúspěšné duchovní kariéře, ale zejména pro svou komplikovanou povahu. Rozsáhlý soubor dopisů, který napsal Josef svému nejmladšímu bratrovi Aloisi Vojtěchu, je jednak dokladem toho, jak vzdělanci této doby užívali český, německý a latinský jazyk i v písemné komunikaci soukromého rázu, kromě toho je i oknem do soukromé sféry pisatele a ukazuje nám jeho osobu jako starostlivého otce rodiny a pracovitého zaměstnance, který si dokázal najít čas i na svého koníčka – kreslení.

Korespondence jako pramen osobní povahy nabízí jiný obraz každodenního života jednotlivce a jeho vztahů s okolím, umožňuje odlišný pohled na danou osobnost, než jaký nabízejí prameny institucionálního charakteru. Právě korespondence nás mnohdy upozorní na to, že šíře zájmů muže 19. století nezahrnovala jen veřejnou a profesní činnost, ale byla výrazně obrácena i na soukromý život, na vlastní rodinu, příbuzné a přátele. Rodina nebyla pro muže jen nutným zázemím, ale prostorem, ve kterém se aktivně angažoval. Lze doložit celou řadu případů cituplných dopisů adresovaných ženám od jejich manželů a snoubenců.⁹³ V případě korespondence bratrů Šemberových vidíme, že empatie a velký zájem o rodinné vazby byla často přímou pohnutkou ke vzniku dopisů. I pro kněze Františka, u kterého by se mělo předpokládat stoprocentní soustředění na výkon povolání, byla rodina velice důležitá. Některé dopisy působí dokonce dojmem, že ji kladl na první místo. Podobně jako Alois Vojtěch, kterému se podařilo za svůj život dosáhnout vysokého postavení, v porovnání se sociálním statutem, ze kterého pocházel. I on vystupuje na základě dopisů jako osoba, pro kterou bylo rodinné zázemí a vztah k manželce a dětem prvořadé. A takový je i obraz Josefa, zodpovědného otce a bratra. Vzájemná korespondence bratrů Šemberovým rozšiřuje spektrum možností jak nahlížet na muže 19. století, protože nám odkrývá jejich vzájemné vazby, soukromý život a pocity a zobrazuje vztah k rodině, s níž se cítí být spojeni celý svůj život.

⁹³ Viz např. Jiří KOŘALKA (ed.), *Briefe an Therese. Korrespondenz von František Palacký mit seiner Braut und späteren Frau aus den Jahren 1826–1860*, Dresden 2003.

Zusammenfassung:

Der Freund seinem Freund, der Bruder seinem Bruder, ein Mann einem anderen Mann. Der Briefwechsel zwischen Jan, František, Josef und Alois Vojtěch Šembera

Der sich im Museum Vysoké Mýto befindende Nachlass des Literarhistorikers und Professoren der Wiener Universität Alois Vojtěch Šembera enthält eine umfassende private und berufliche Korrespondenz. Ein Teil davon sind die Briefe von seinen drei Brüdern Jan, František und Josef, die in diesem Artikel analysiert wurden.

Die Korrespondenz wirft einen anderen Blick auf das Alltagsleben der Leute im 19. Jahrhundert, als das bei den amtlichen und institutionellen Quellen der Fall ist. Die Briefe der Männer aus 19. Jahrhundert zeigen oft, dass sie sein Interesse nicht nur an die Öffentlichkeit orientierten, sondern sich sehr viel auch in dem privaten Raum seiner Familie und Haushalt engagierten. Das zeigt sich deutlich auch in dem privaten Briefwechsel zwischen den Brüdern Jan, František, Josef und Alois Vojtěch, die aus einer kleinstädtischen Familie des Handwerkers František Šembera aus Vysoké Mýto stammten, aber durch die Ausbildung einen gesellschaftlichen Aufstieg erreichten. Die Priester Jan und František interessierten sich viel für das Schicksal seiner jüngeren Brüder Josef und Alois Vojtěch; vor allem František stand in einer engen und gefühlvollen Beziehung mit dem jüngsten Bruder Alois Vojtěch. Einige seiner Briefe wirken sogar, er hätte die Pflege um die Beziehungen zu seiner Familie höher als sein berufliches Leben geschätzt. Josef, der als Beamter arbeitete, ist in seinen Briefen als ein sorglicher und achtsamer Vater dargestellt, der sich viel und gern um seine Familie kümmert. Die privaten Schriften von Alois Vojtěch bieten gleiches Bild dar: er stellt sich in den Briefen an seine Frau als ein fürsorglicher Mann und Vater, dem das Familienmilieu sehr wichtig ist.

Der Briefwechsel der vier Brüder Šembera erweitert die Möglichkeiten, wie wir den „öffentlichen“ Mann des 19. Jahrhunderts ansehen können, weil sie ihre Beziehungen, ihr privates Leben und Gefühle zeigt und dadurch das enge und gefühlvolle Verhältnis zu ihren Familie, mit der sie sich das ganze Leben verbunden gefühlt hatten, darstellt.